

HET BEELD VAN DE VROUW IN DE *REBETIKA*

Inleiding

Wie het lijvige boek van Petropoulos of de anthologie van Schorelis - twee pionierswerken in de studie en de verzameling van de *rebetikalieder*en - openslaat, merkt al gauw dat in meer dan de helft van de *rebetika* de vrouw centraal staat. De *mangas* of *rebetis*¹ brengt in zijn ontelbare liefdesliederen niet alleen hulde aan de vrouwelijke schoonheid en haar verleidelijke charmes, maar geeft evenzeer uiting aan zijn ontgoochelingen en zijn hartverscheurend liefdesverdriet, wanneer zijn geliefde hem in de steek heeft gelaten of een voor eeuwig onbereikbaar ideaal blijkt te zijn....

In dit artikel schetsen we, aan de hand van een aantal liedteksten, een beeld van een nieuw, zeer nauw met de *rebetikawereld* verbonden, vrouwen-type, namelijk dat van de zelfstandige, eigenwijze schone, die het gevoels- en het materiële leven van de *manges* domineert. Een type dus, dat heel weinig overeenkomsten vertoont met het prototype van de onvrije en ondergeschikte dochter en echtgenote uit de Griekse traditie.

Maar daarnaast maken we in de *rebetikateksten* ook kennis met andere vrouwen, die wel een plaats innemen in het traditionele rollenpatroon, zoals de gehoorzame echtgenote en de haast 'heilige' moederfiguur. Een analyse van de verschillende lagen die het complexe begrip 'vrouw' in de *rebetikalieder*en dekt, is echter onmogelijk zonder eerst de twee basisingrediënten van dit artikel, namelijk de '*rebetes*' en de 'Griekse vrouw' - zij het zeer summier - in een ruimer kader te schetsen. Want pas als men inzicht heeft verworven in de leefwereld en het gedachtegoed van de *rebetes* én in de rol en de positie van de vrouw in de Griekse samenleving door de eeuwen heen, kan men de functie en de betekenis, die de vrouw in de wereld van de *mangia* vervulde, juist inschatten.

De leefwereld van de *manges* of de *mangia*²

Frans De Clercq heeft in een vroeger artikel in dit tijdschrift³ al enkele aspecten van de levenswijze en het karakter van de *mangas* aangehaald: hij is

¹ Men gebruikt de beide termen doorgaans als synoniemen.

² Dit artikel, en in het bijzonder dit hoofdstukje over de *mangia*, spitst zich toe op de eerste fase van de *rebetikageschiedenis*, namelijk van het einde van de vorige eeuw tot ongeveer 1940. Want naarmate de *rebetika* van hun beperkte sociale basis loskwamen, en gecommmercialiseerd werden, en hun oorspronkelijke culturele eigenheid afzwakte, waren ook de echte doorleefde *manges* steeds minder uitgesproken aanwezig.

³ Zie Tetradio 6 (1997) pp. 9-27.

afkomstig uit de proletarische lagen van de Griekse samenleving, leeft in zijn eigen, van de rest van de maatschappij geïsoleerde wereldje, houdt zich afzijdig van werk, rookt voortdurend hasj en zoekt in zijn liederen en muziek enige compensatie voor de armoede en de ellende van zijn bestaan. De voedingsbodem voor het maatschappelijke verschijnsel van de *mangia* was de verregaande sociale differentiatie die de toenemende industrialisatie, de verwestersing en de uitbouw van het kapitalistisch systeem in de tweede helft van de negentiende eeuw - de ontstaansperiode van de *rebetika*traditie - met zich meebrachten. De nieuwe klasse van kapitalisten, de aristocratie en de kleine burgerij veroverden de top van de maatschappelijke piramide, terwijl het gros van de bevolking onderaan de sociaal-economische ladder bleef en samentroefte in een massaproletariaat, waartoe ook de *manges* of *rebetes* behoorden.

De *manges* traden onder meer naar voor als 'verdedigers van de traditie', wat in het gegeven tijds kader overeenstemt met 'vijanden van het centrale gezag'. Want aangezien de hogere kringen de traditie en de culturele eigenheid van het volk beschouwden als een hinderpaal voor de ontwikkeling van de moderne staat, moest die best zoveel mogelijk geëlimineerd worden. De *manges* keerden zich van die evolutie en dus ook van het centrale gezag af en probeerden in de geïsoleerde getto's een eigen identiteit en cultuur uit te bouwen die hun persoonlijkheid en de band met de traditie benadrukten. Ze bundelden hun eigen gedragscodes, gewoonten en waarden in een specifieke levenshouding waarvan hun liederen de geschreven neerslag zijn.

Hun hele levenshouding was bovendien gebaseerd op een grote solidariteit tussen de leden van de groep. Zo reageerden ze tegen de verregaande onpersoonlijkheid en het individualisme van de nieuwe kapitalistische maatschappij. Ze droomden van een rechtvaardige en menslievende samenleving, waarin iedereen naar waarde wordt geschat en gelijke kansen krijgt, en probeerden die in hun eigen wereldje te realiseren. In die leefwereld van de *manges* speelden de liederen een fundamentele rol: ze fungeerden als uitlaatklep voor hun grote ongenoegens en vertolkten de gevoelens, problemen, ellende, armoede en verlangens van de hele groep.

Aan de hand van een aantal uiterlijke kenmerken en attributen, zoals de typische kledij, een mes en de onmisbare *komboloi* wilden de *manges* de kloof, die tussen de *rebetika*wereld en de rest van de samenleving bestond, concreet gestalte geven. Maar daarnaast stond de verachting voor staat en maatschappij dubbel en dik in de verf door bepaalde principes die de *manges* aanhingen, zoals een grote afschuw van het huwelijk, een algehele afkeer van werk, de vergoddelijking van de hasj en de waardering voor wie in de gevangenis had gezeten. Al hun gewoonten, opvattingen en gedragingen, waarin, ondanks de moeilijke levensomstandigheden, ook sporen van nihilisme en hedonisme te vinden waren, stonden in het teken van manhaftigheid en eerbaarheid, de twee

centrale begrippen waarop de hele ideologie van de *mangia* was gegrondvest en die bij de bespreking van de vrouw in de *rebetikawereld* nog aan bod zullen komen.

De positie van de vrouw in de Griekse samenleving

Zoals reeds gezegd, zijn de *rebetikalieder*en onlosmakelijk verbonden met de uitbouw van de grote steden en de ontwikkeling van een moderne, kapitalistische maatschappij. Traditionele waarden van de agrarische, preïndustriële samenleving boetten aan prestige in en werden, in de steden althans, langzaam-aan verdrongen door meer westers geïnspireerde opvattingen en ideeën, zonder dat daarbij sprake kon zijn van een radicale breuk met het verleden. Want ook in de steden waren in bepaalde opzichten de sporen van de traditionele samenleving nog lang zichtbaar, wat in het bijzonder geldt voor de rol en de positie van de vrouw.

Het prototype van de lijdzame en ondergeschikte dorpsvrouw van het platteland is door de veranderde levensomstandigheden in de steden noodgedwongen geëvolueerd en moest zich gedeeltelijk aanpassen aan de nieuwe stedelijke levenswijze en mentaliteit. Maar de conservatieve patriarchale mentaliteit heeft nog tot ver in de twintigste eeuw het leven van de vrouw grondig bepaald. Pas in de loop van de jongste decennia is onder meer door de toenemende invloed van West-Europa en door de successen van de feministische beweging, het strakke keurslijf van ideeën, waarden en vooroordelen lossier geworden. De lange weg naar ontvoogding, vrijheid en zelfstandigheid van de vrouw wierp pas toen de eerste vruchten af.

De authentieke *rebetika* in de groeiende steden van het einde van de vorige en de eerste helft van deze eeuw zijn dus een product van die overgangsfase, waarin met de nieuwe elementen van de meer westers georiënteerde maatschappijvorm ook nog heel wat overblijfselen van de traditionele samenleving vermengd waren. Daarom zullen we eerst een beknopt beeld schetsen van de vrouw in de traditionele samenleving en nadien nagaan hoe veel of, beter gezegd, hoe weinig dit beeld verschilt van het prototype van de vrouw in de beginstadia van de stedelijke maatschappij. Deze informatie zal dan als referentie en achtergrond dienen voor een vergelijking met het beeld van de vrouw in de specifieke wereld van de *rebetes*.

A. De traditionele maatschappij

Bij de studie van de algemene sociale organisatie in de traditionele, collectieve maatschappij springt een aspect onmiddellijk in het oog, namelijk de patriarchale ingesteldheid, waarin de dienstbaarheid en de ondergeschiktheid

van de vrouw aan de man onbetwistbaar waren. Deze patriarchale ideologie was in het dagelijkse leven zeer sterk voelbaar en had niet alleen voor de persoonlijkheid maar ook voor de maatschappelijke ontwikkeling van de vrouw onmiskenbare, en naar onze westerse maatstaven onaanvaardbare gevolgen, ook al werd de bevoorrechte positie van de man lang niet altijd als een onrecht aanvoeld.

Zoals in vele culturen vormden ook in Griekenland het gezin en de familie de sociale basiseenheden. De verwantschapsrelaties boden niet alleen het vaste kader voor elk handelen, maar verschaften de familieleden ook zekerheid en bescherming. Vandaar ook dat in de traditionele samenleving het voortbrengen van kinderen als het enige doel van het huwelijk werd beschouwd. Een gezonde kroost, met liefst zoveel mogelijk zonen, stelde de toekomst van de familie veilig en verleende de ouders, en niet in het minst de moeder, een goede persoonlijke reputatie, waardoor de jonge vrouw, na als dochter en als jonge echtgenote een schaduwbestaan te hebben geleid, eindelijk nieuwe perspectieven aangeboden kreeg.

Jonge meisjes genoten bijzonder weinig vrijheid en stonden voortdurend onder het toezicht van de andere familieleden, die moesten waken over het gedrag van de dochters, over de contacten die ze eventueel onderhielden, en - niet onbelangrijk - over hun maagdelijkheid, die gold als de meest fundamentele vereiste voor het huwelijk. Maar ook de eerste huwelijksjaren, waarbij het meisje meestal bij de schoonouders introk, hadden voor de jonge en volledig onervaren vrouw meer weg van een beangstigende beproeving, dan van rozengeur en maneschijn. Ze had te kampen met een gebrek aan aandacht en sympathie, met eenzaamheid en vooral met de verplichting zich tegenover de schoonfamilie als volwaardige echtgenote en familielid te bewijzen door gehoorzaamheid, slaafse gediensdigheid en werkijver aan de dag te leggen. Bovendien bleef ook na het huwelijk de relatie met haar echtgenoot onderworpen aan een strenge sociale controle en werd de gelegenheid tot persoonlijk contact tot een minimum herleid.

Zodra het paar het huis van de schoonfamilie verliet en een eigen gezin uit kon bouwen, veranderde haar situatie grondig: ze kreeg uitzicht op zelfstandigheid en sociaal aanzien. Haar eigen huis was immers het domein waar zij het voor het zeggen had en de enige plaats waar ze een leidinggevende rol kon vervullen. Ze was er verantwoordelijk voor alle huiselijke taken en leverde zo een essentiële bijdrage tot de morele, sociale en economische welstand van het gezin. Maar ondanks haar centrale rol en de grote inspanningen die de vrouw leverde om het welzijn van het gezin te verzekeren, bleef de persoonlijkheid van de man de uitwendige reputatie van het gezin nog altijd volledig bepalen. Hij bleef tenslotte de absolute verantwoordelijke, terwijl van de vrouw werd verwacht dat ze te allen tijde zijn gezag bevestigde en hem zorg, steun, dienstbetoon, en respect bood.

Bovendien liet deze ondergeschikte positie, die de vrouw, ondanks haar voorrechten binnenshuis, tegenover haar man was toebedeeld, zich ook gelden op het sociale vlak. Hij was een vrij individu, vertoefde meestal buitenshuis, ontving bezoek en had veel contacten met vrienden. Háár wereld beperkte zich daarentegen - op een paar huishoudelijke buitenactiviteiten na - uitsluitend tot het huis, waar ze volledig door de arbeid werd opgeslorpt en bijgevolg vrijwel geen gelegenheid had aandacht aan zichzelf te besteden of sociale relaties te onderhouden.

Maar zoals we al eventjes hebben aangehaald, trad de vrouw uit de schaduw, zodra ze haar eerste kind ter wereld bracht. In tegenstelling tot het negatieve beeld van de dochter en de echtgenote, werd de moederfiguur enorm gerespecteerd en zelfs geïdealiseerd. Zij straalde gezag uit want als moeder garandeerde zij de instandhouding van het gezin en droeg ze bij tot de ontwikkeling van de samenleving. Zij alleen was verantwoordelijk voor de opvoeding en de toekomst van de kinderen, waardoor ze een zekere 'machtspositie' verwierf en waardoor ze - later - niet zelden 'ontaardde' in een tirannieke schoonmoeder...

B. De stedelijke maatschappij

De sociale organisatie in de eerste fase van de verstedelijking vertoonde al onmiddellijk grote verschillen, ook al verliep de overgang eerder moeizaam en bleef de zware erfenis van de traditionele, collectieve plattelandsmatenschap nog lang doorwegen. De innige verbondenheid tussen de familieleden en de enorme toewijding aan het gezin ruimden stilaan plaats voor een toenemend individualisme. Het individu, en niet meer het gezin of de familie, fungeerde als basiseenheid en de enige belangrijke functie die het gezin behield, was de opvoeding van de kinderen. Deze mentaliteitsverandering had op de eerste plaats voor de vrouw negatieve gevolgen.

Vroeger vond de vrouw een grote voldoening, en daardoor ook moed en doorzettingsvermogen in de zware dagelijkse arbeid, omdat ze beseftte dat het werk dat ze deed, hoe onaangenaam het soms was, van levensbelang was en haarzelf onmisbaar maakte. De grote verantwoordelijkheid die op haar schouder rustte, en de zekerheid dat haar uitputtende inspanningen een rechtstreeks doel hadden, bevorderden haar eigenwaarde en haar zelfvertrouwen, waardoor ze haar benadeelde positie voldoende kon relativeren.

Maar nu namen de zaken een andere wending. Vooreerst had de ruime omgeving van het plattelandshuis plaatsgemaakt voor de beperkte geslotenheid van het huis of appartement in de stad, waar de vrouw minder gelegenheid vond om op een creatieve manier haar kwaliteiten aan te bieden. De traditionele opvatting van de vrouw als iemand die zichzelf voortdurend 'geeft' voor de anderen, leefde nog in de geest van de mensen voort, maar kwam plots in

botsing met het nieuwe levenspatroon. De man verwierf meer verantwoordelijkheden met betrekking tot het huishouden en verzorgde meer bepaald de materiële kant ervan, terwijl de vrouw precies in het domein waar ze tot nog toe de 'bazin' was geweest, naar het tweede plan werd verwezen. Naast de plicht van moeder, die de belangrijkste verantwoordelijkheid van de vrouw bleef, maar stilaan ook aan betekenis begon in te boeten, hield ze enkel nog de rol van huisvrouw over. Daarin vond ze echter geen voldoening en kon ze zichzelf niet genoeg bevestigen, waardoor haar identiteit aan het wankelen werd gebracht.

Een tweede probleem waarmee de vrouw in de stad meer dan in de traditionele samenleving werd geconfronteerd, was de eenzaamheid. De echtgenoot ging overdag meestal uit werken en de vrouw bleef dikwijls alleen thuiszitten, wat niet bevorderlijk was voor de goede verstandhouding. De echtelijke relatie was bijgevolg minder standvastig dan in het dorp en werd veel makkelijker verbroken. Maar de toename van het individualisme en de onpersoonlijkheid leidde ook tot oppervlakkigheid en verslapping van de vriendschapsrelaties met de andere vrouwen. Daarom nam de vrouw enerzijds haar toevlucht tot werk buitenshuis en anderzijds zocht ze compensatie bij haar kind(eren) en bevestiging in de opvoeding, hoewel ook dat haar probleem niet echt oploste; integendeel, het bracht bij haar een soort van innerlijke tweestrijd teweeg, want als ze bezig was met zaken die niets met het gezin te maken hadden, had ze het gevoel dat ze in gebreke bleef tegenover haar kinderen, terwijl ze, als ze enkel thuis werkte, tekortschoot tegenover zichzelf.

Tenslotte bestond er geen echte eensgezindheid meer over een goede of slechte opvoeding en elke moeder vervulde haar plicht op haar eigen manier, waardoor de nauwe verbondenheid onder de moeders, die de vrouwen tegelijk ook respect en zelfvertrouwen schonk, werd vervangen door een gevoel van twijfel en onvoldaanheid. Maar toch bleef de relatie met haar kinderen voor de vrouw in de stad een heel belangrijke houvast. Daar ze weinig steun en begrip vond bij haar echtgenoot en ze door de verslapping van de relaties in de stad op zichzelf terugviel, bleef ze zelfbevestiging zoeken in de opvoeding en de zelfopoffering voor de toekomst van haar kinderen. Ze wou hen liefst zo lang mogelijk bij zich houden, en wanneer ze dan uiteindelijk toch het huis verlieten, zette ze als grootmoeder haar rol zo vlug mogelijk verder, door wat ze zolang aan haar kinderen had gegeven, nu aan haar kleinkinderen te schenken. In die zin bleef de traditionele opvatting over de vrouw als iemand die voortdurend 'geeft' ten voordele van anderen én zichzelf, vooral in de rol van moeder nog een hele tijd doorleven en bleef ze bovendien het uiteindelijke doel van haar leven bepalen.

Het beeld van de vrouw in de *rebetikaliederen*

A. De vrouw-geliefde

De polemiek die sinds het midden van deze eeuw rond de *rebetika* wordt gevoerd, verdeelt de kenners van het genre in liefhebbers en fervente tegenstanders. Meer dan eens zijn de liederen ten prooi gevallen aan vernietigende kritiek en echt verwonderlijk is dat eigenlijk niet. Uit het voorgaande is al duidelijk geworden dat de *manges* of *rebetes* door hun heel eigengereide houding en levenswijze geregeld in botsing kwamen met de officiële maatschappij en de gangbare ethiek. En aangezien de *rebetika* precies de reflectie en de uitdrukking waren van hun leef- en gevoelswereld, moet het ons niet verbazen dat men ook die liederen makkelijk als 'onbetamelijk' en 'amoreel' ging bestempelen.

Dit laatdunkende oordeel over de *rebetes* en de *rebetika* werd door verschillende concrete factoren in de hand gewerkt: het hasjgebruik, dat door de overheid ten strengste werd verboden, de *bouzouki*, die niet werd gewaardeerd en als marginaal instrument werd beschouwd, de ongehoorzaamheid aan het politieke en politionele gezag, enz. Maar ook de omgang van de *manges* met vrouwen, hun alternatieve visie op relaties, en het gedrag en de rol van de vrouwen zélf heeft ongetwijfeld velen het genre doen afwijzen.

De *rebetis* wordt soms gekarakteriseerd als de tegenpool van de 'eervolle man' en dan heeft men het niet alleen over zijn gebrek aan economische welstand, zijn politieke onmacht en zijn marginaal bestaan, maar ook en vooral over zijn onmacht een gezonde relatie uit te bouwen die overeenstemt met de gewoonten en de voorschriften van de traditionele én eigentijdse samenleving. Meer nog, in de wereld van de *mangia* werden het traditionele rollenpatroon en de machtsverhouding tussen man en vrouw dikwijls volledig onderuit gehaald, wat de erecode van de *mangia* ernstig in het gedrang bracht. Het type van de vrouw-geliefde, dat in de liederen domineert, karakteriseren we – ruwweg - het best als verleidster en dé inspiratiebron voor de liederen van de *rebetes*. Maar een poging om het wezen van die vrouw nauwkeurig te omschrijven confronteert ons met een aantal moeilijkheden, omdat ze bitter weinig gemeen heeft met het prototype van de lijdzame en ondergeschikte dochter en echtgenote die we hierboven hebben leren kennen. We hebben dan ook te maken met een totaal nieuw type, dat het leven en de gevoelens van de *rebetis* op een onvoorstelbare manier wist in te palmen. In tegenstelling tot haar positie in de traditionele samenleving en in de hogere sociale lagen van de stedelijke maatschappij, is de vrouw in de *rebetikawereld* er veelal in geslaagd het juk van zich af te werpen, een eigen persoonlijkheid uit te bouwen, en in hoge mate zelfstandig en economisch onafhankelijk te worden. Dit alles stelde haar ertoe in staat haar macht verder uit te breiden, waardoor voor het eerst de bevoorrechte status van de man aan het wankelen werd gebracht.

Veel onderzoekers behandelen het thema van de vrouw in de wereld van de *rebetes* een beetje onterecht enkel en alleen vanuit die negatieve invalshoek en leggen uitsluitend nadruk op de dominerende, schadelijke en zelfs kwaadaardige rol die ze vervult. De meeste liederen stellen de vrouw inderdaad voor als een gevoelloze versierster die de mannen bedriegt en kwetst, maar vooraleer we dit beeld van de ongenaakbare vrouw met tekstmateriaal zullen toelichten, moeten we – volledigheidshalve - toegeven dat ook heel wat *rebetikalieder*en een ideaalbeeld van de vrouw ophangen: het beeld van de geliefde die een - in de ogen van de *mangas* althans - positieve betekenis heeft, doordat ze zijn liefde wél beantwoordt en bijgevolg dichterbij aanleunt bij het prototype van de traditionele echtgenote. En natuurlijk zijn er ook de zo vurig bezongen 'muzen'.

De 'muzen' van de rebetes

De 'muzen' van de *rebetes*, ook wel 'heldinnen' genoemd, worden in de liederen doorgaans aangesproken met de onpersoonlijke en weinig stijlvolle term *gomena*; ze worden zelden bij naam genoemd. Andere adjectieven en substantieven waarmee de vurig begeerde geliefde in de liederen rijkelijk wordt overladen, zijn onder meer: *τσαχπίνα*, *ξεμυαλιστρα*, *ναζιάρα*, *κούκλα σε ομορφιά και πριγκίπισσα σε κοκεταρία*, *τσακίστρα*, *καρδιοκλέφτρα*, *παιχνιδιάρρα*, *γλυκειά*, *αφράτη*, *άσπρη*, *καπριτζιόλα*, ... Globaal genomen kan ze het best getypeerd worden als een bloedmooie, dominerende en begeerlijke 'femme fatale' om wie niet zelden, ook letterlijk, gevochten wordt:

Χτες το βράδι στην ταβέρνα
έπεσε μια καρεκλιά,
τσακωθήκανε δυό μάγκες
για μια γκόμινα παλιά.

Gisteravond, in de taverne,
werd met de stoelen gegooid:
twee manges zijn er op de vuist gegaan
voor een liefje van weleer.

De bezongen geliefde werd vereenzelvigd met schoonheid en jeugdigheid, voornamelijk op basis van uiterlijke kenmerken zoals de kleur van de ogen, huid, haar, enz.:

Μαύρα μάτια, μαύρα φρίδια,
κατσαρά μαύρα μαλλιά,
άσπρο πρόσωπο, σαν κρίνος,
και στο μάγουλο ελιά.

Zwarte ogen, zwarte wenkbrauwen,
zwarte krullen,
een gezichtje, blank als een lelie,
en een vlekje op de wang.

Τέτιαν ομορφιά ποτές μου,
άχ, τσαχπίνα μου γλυκειά,
δεν την έχω απαντήσει
μέσα σ' όλον τον ντουινιά.

Zo' n schoonheid,
ach, mijn lieve meisje,
liep ik van mijn leven
op de hele wereld nooit tegen 't lijf.

Maar ook aan haar kledij en sieraden hechtte de *mangas* veel belang:

Βάλε κορδελίτσα στα μαλλιά σου,
στόλισε, μικρή, την ομορφιά σου,

Steek een lintje in je haar,
tooi je schoonheid, kleintje.

Aan de vrouwelijke schoonheid werden ook bovennatuurlijke kenmerken verbonden en bovenmenselijke kwaliteiten toegeschreven. Veel liederen bezingen die onweerstaanbare en verleidelijke schoonheid als een buitenwereldse invloedskracht die de man betovert en dikwijls ook volledig machteloos maakt.

De vrouw-echtgenote

In een eerder beperkt aantal liederen staat een positieve man-vrouw-verhouding centraal; de man is geen slachtoffer, maar een volwaardige en zelfs dominerende partner in de relatie. Maar ook die 'gezonde' verhouding vertoont essentiële verschillen met de huwelijksrelatie in de traditionele samenleving. Toen was het huwelijk een belangrijk keer- en hoogtepunt in het leven en bevestigde het automatisch een vaste relatie. Maar de *mangas* dacht daar enigszins anders over. Hij zwoer het huwelijk af, verachtte het en aarzelde niet het voor te stellen als een van de grootste rampen die hem in zijn leven konden treffen. De huwelijksband boezemde hem een fundamentele angst in: ze beroofde hem van zijn vrijheid en legde hem allerlei onaangename lasten en plichten op. Niettemin moesten de meeste grote figuren uit de *rebetikawereld* in hun autobiografie wel bekennen dat ook zij, zelfs meer dan eens, gehuwd waren. Zo ook Vamvakaris:

Στο γάμο, μάγκα, νάσουνα,
να δεις καλαμπαλίκι,
σα νάμουνα υπόδικος
και περιμένω δικη.

Die trouwpartij, mangas, had je mee moeten maken:
wat een rotzooi!
Ik voelde me net een beklagde
die op zijn vonnis wacht.

Και βγήκε η απόφαση
πως είμαι παντρεμένος,
να κουβαλώ καθημερινώς
σα γάιδαρος στρωμένος.

En zo werd dan pardoes beslist
dat ik voortaan gehuwd was
en elke dag opnieuw
als een pakezel zou sleuren.

Toch wordt in een niet te onderschatten aantal liederen ook rechtstreeks en in een positieve zin naar het huwelijk verwezen:

Τη γκομενίτσα τήνε γουστάρω
και γυναίκα θα την πάρω

Ik vind mijn liefde leuk
en ik zal haar tot vrouw nemen.

De wederzijdse belofte van huwelijkstrouw werd in de wereld van de *mangia* soms vervangen door een 'eed van liefde', waarmee de vrouw zich ertoe verbond haar 'man' trouw te blijven, de regels van het gezin in acht te nemen en zich te gedragen als een waardige echtgenote. Op die manier werd de eer van de man veilig gesteld, kon hij macht uitoefenen over zijn 'vrouw', haar beschermen én controleren. Die verplichting van trouw en het eer- en schaamtegevoel waaraan de vrouw door de liefdeseed gebonden was, maakte een strikte controle van haar sociale en seksuele gedrag in principe overbodig. Ze kon bijgevolg ongemoeid met haar vrouwelijkheid pronken ook zonder dat de samenleving daar aanstoot aan nam. Dat paste trouwens perfect in de stedelijke *rebetes*-wereld, waarin de *mangas* zijn vrouw gebruikte als statussymbool om binnen de *mangia* erkenning en prestige te verwerven. De sieraden, de rijkelijke kledij en de gulheid waarmee hij zijn liefje schoonheidsmiddelen schonk, spreidden bovendien zijn financiële welstand ten toon.

De vrouw - tegenstander

Zowel de studies over de wereld van de *rebetes* als hun liederen zelf tonen aan dat hun liefdesavonturen en - relaties doorgaans helemaal niet zo rooskleurig waren als de bespreking van de figuur van de vrouw-echtgenote zou doen vermoeden. Integendeel, het lot van de *mangas* werd eerder beheerst door mislukkingen en ontgoochelingen in de liefde. Hij werd vrijwel altijd in de steek gelaten, waarvoor niet zozeer hijzelf, dan wel zijn vermeende geliefde de grootste verantwoordelijkheid droeg. Het karakter en wezen van het nieuwe vrouwentype van de *rebetika* moet in verband gebracht worden met de aftaking van het traditionele rollenpatroon van man en vrouw binnen de kringen van de *mangia*. De vrouw die het beste aan de wereld van de *rebetika* beantwoordde, was door de zelfstandigheid die ze verworven had, vrij te doen en laten wat ze wou. Ze was niet gebonden aan het gezag van één enkele man, ze was heel dikwijls actief in het prostitutiemilieu en haar gedragingen waren niet onderworpen aan strenge morele voorschriften. Ook de manier waarop ze zich sociaal profileerde, maakte het contrast met de traditionele vrouw steeds groter. Ze vertoefde meer en meer op plaatsen die oorspronkelijk uitsluitend door mannen werden bezocht, vooral daar vanaf de jaren dertig ook zangeressen optraden met *rebetika*-orkestjes en dus toegang kregen tot de *tekes*.

De vrijgevochten en charmerende vrouw die de *rebetis* in zijn gepassioneerde liederen bezingt, baarde hem meer kopzorgen en liefdesverdriet dan dat ze zijn verlangens inwilligde. Ze was een echte 'femme fatale', die er het handje van weg had de mannen eerst het hoofd op hol te brengen en hen dan te dumpen. Veel liederen kunnen we interpreteren als een bekentenis waarin de *rebetis* toegeeft dat hij zijn mededingers niet heeft kunnen verslaan of er ondanks grote inspanningen en gulle beloften niet in slaagde zijn geliefde voor

zich te winnen:

Βλέπεις εντάξει σου ζηγιέμαι,
πως σε λατρεύω δεν τ' αρνιέμαι,
είσ' η λαχτάρα μου χρυσή,
γιατί δεν λες το ναι κι εσύ;

Je ziet, ik kom er duidelijk voor uit,
dat ik je aanbid, ontken ik niet.
Jij bent mijn gouden begeerte,
waarom zeg niet ook jij ja?

De vrouw verstond de kunst de machtsverhoudingen om te keren, en de man aan zich te onderwerpen en in haar macht te houden. Als een uitstekende en soms zelfs listige verleidster spreidde ze haar natuurlijke schoonheid en vrouwelijke aard in al hun glorie ten toon. Zo bracht ze de kracht, het verstand en de zelfbeheersing van de *rebetes* aan het wankelen. Het 'gevaarlijke' karakter van de vrouw komt in de liederen trouwens ook goed tot uiting in de terminologie voor de liefdesrelatie zelf; dikwijls is er sprake van 'strijd', 'overheersing', en 'onderwerping'. Haar gedrag wordt geregeld getypeerd met de werkwoorden 'σκληρώνω', 'βασανίζω' en 'πληγώνω'.

Wanneer de *mangas* eenmaal in de netten van een vrouw verstrikt geraakt was, liet hij zich, soms volledig vrijwillig, door haar domineren. In ruil voor haar liefde was hij bereid zich aan haar te onderwerpen, voor haar alles op te geven en aan al haar wensen te voldoen:

Κάθε βράδι θα σε περιμένω
κι όπου θές εγώ θα σε πηγαίνω,
θέλω από σε να μ' αγαπήσεις,
τη φλόγα της καρδιάς μου να μου σβήσεις.

Elke avond zal ik op je wachten
en ik zal je brengen waar je wilt.
Ik wil van jou dat je me liefhebt
en dat je de vlam van mijn hart dooft.

Κάθε βράδι ραντεβού μαζί μου
κι όλο σένα θ' αγαπώ, πουλί μου,
έλα πάψε πια, μη με παιδεύεις,
κι από μένα έχεις ο,τι γυρεύεις.

Elke avond een afspraakje met mij
en ik zal altijd van je houden, mijn duifje.
Kom, hou nu toch op, folter me niet langer,
van mij krijg je wat je maar wilt.

Maar het mislukken van zijn verwoede pogingen en het meedogenloze gedrag van de vrouw, konden voor de *mangas* ook catastrofale gevolgen hebben. Niet zelden waren ze de directe aanleiding tot een misdaad, waardoor hij in de gevangenis terecht kwam of op de vlucht moest slaan:

Είναι δυό χρόνια και ακόμα δεν ξεχνάω
όπου γυρίζω μα όπου κι αν πάω
κείνο το βράδυ κακούργα καρδιοκλέφτρα,
αχ, δεν ξεχνάω τί μου 'χεις κάνει ψεύτρα
που σε βρήκα μ' άλλον και γλεντούσες
άτιμη πλανεύτρα στο στόμα τον φιλούσες

Het is nu twee jaar en nog kan ik niet vergeten,
waar ik ook rondhang of heen ga,
deze avond, kwaadaardige verleidster.
Ach, ik vergeet niet wat je me aandeed, bedriegster,
toen ik je vond, met een ander plezier makend,
schandelijke verleidster, je kuste hem op de mond,

και φονιάς εγένηκα για σένα
και είμαι δικασμένος και κρύβομαι στα ξένα.

en voor jou werd ik een moordenaar.
Ik ben veroordeeld en verberg me in den vreemde.

Bovenstaand voorbeeld is tevens een illustratie van de in de ogen van de *mangas* meest aanstootgevende ondeugd van de vrouw, namelijk de ontrouw. Want terwijl in de gedragscode van de *mangia* waarden als vertrouwen en eergevoel helemaal bovenaan in de lijst stonden, lapte de verlokkelijke vrouw alle mogelijke conventies en afspraken aan haar laars; ze liet zonder enige scrupule of uitleg haar partner in de steek voor een andere of bedroog hem:

Κάποιος φίλος σε είδε χτες στην αγορά
κι έπινες ουζάκι με το μάγκα τον ψαρά,
σ' είχε αγκαλιασμένη και γλεντάγατε μαζί
ζούλα σ' ένα φινό μαγαζί.

Een vriend heeft je gisteren op het plein gezien.
Je dronk een ouzo met de mangas, de visser.
Hij hield je in zijn armen en jullie maakten pret,
stiekem in een gezellige kroeg.

Ήσουν όλο σκέρτσο, βρε παμπόνηρη ξανθιά,
ξέχασες τα χάρδια μου και τα γλυκά φιλιά,
πονηρά ξηγήθηκες και θα σ' εκδικηθώ,
δε σε θέλω, πια, δε σ' αγαπώ.

Je was een en al vleierij, jij, doortrapte blondine.
Mijn strelingen en zoete kusjes ben je vergeten,
je hebt vals gespeeld en ik zal 't je betaald zetten.
Ik wil je niet, ik hou niet meer van je.

Een bedrogen *mangas* zette in zijn liederen zijn woede extra kracht bij door zijn ex-liefje allerlei verwijten en regelrechte verwensingen naar het hoofd te slingeren. Niet zelden was de liefde omgeslagen in bittere haat, en de toon van de *rebetika* kon bijzonder hard en cynisch zijn, vooral omdat een afwijzing, overspel of het afbreken van een relatie door de vrouw voor de *mangas* een bijzonder grote belediging betekenden: zijn mannelijke kwaliteiten en bekwaamheid om zijn vriendin te domineren en de relatie in stand te houden bleken ontoereikend te zijn. Tegelijkertijd was zo' n afloop ook een blaam voor zijn heerserskwaliteiten in het algemeen en dus een aantasting van zijn zelfbeeld als *mangas*.

Bijgevolg gaven veel *manges* in hun liederen op een vurige wijze uiting aan hun sterke verlangen om hun ex-vriendin te straffen voor het onrecht dat ze hen had aangedaan. Opvallend daarbij is dat ze een beroep deden op de strafmaatregelen die in de traditionele maatschappij toegepast werden zoals het afknippen van het haar van het meisje, het doden van de rivaal of van beide overspeligen. Als het op straffen aankwam, kozen de *manges* dus voor één keer de zijde van de officiële samenleving:

Γιατί δεν μου μιλάει
η άπονη καρδιά;
για πείσμα θα της κόψω
τα κατσαρά μαλλιά.

Waarom spreekt ze niet tegen me,
dat gevoelloze hart?
Die koppigheid zal ik bestraffen
en haar gekrulde haren afknippen.

De *mangas* komt dus in zowat alle liefdesliederen naar voren als een tragische held die het verraad en de ondraaglijke scheiding van zijn verloren geliefde aanklaagt. Zij is de oorzaak van zijn onophoudelijk liefdesverdriet, maar tegelijk wordt ze ook verantwoordelijk gesteld voor alle tegenspoed, de eenzaamheid en de ellende waarmee hij in zijn armzalig leven te kampen heeft:

Έτσι μ' έχει καταντήσει
μιάς γυναίκας η οργή,
στρώμα νάχω τα χορτάρια
και προσκέφαλο τη γη.

De woede van een vrouw
heeft me in deze ellende gestort:
het gras is mijn bed
en de aarde mijn kussen.

Het verband tussen de mislukking in de liefde en het verlies van de geliefde enerzijds, en het gebrek aan sociale en materiële welvaart anderzijds, dat niet alleen in het bovenstaande voorbeeld, maar ook in veel andere *rebetika* wordt aangehaald, kan makkelijk verklaard worden doordat het type van de nieuwe vrouw de chaotische toestand verpersoonlijkte die de Griekse maatschappij in de overgangsfase naar verstedelijking kenmerkte. En dat parallelisme kan nog verder uitgewerkt worden: net zoals de *mangas* in de 'strijd' met zijn begeerde geliefde aan het kortste eind trok, moest hij ook in de krachtmeting met de maatschappij het onderspit delven. Daarbij gebruikten zowel de hogere sociale klassen als het prototype van de 'femme fatale' dezelfde middelen en technieken om respectievelijk de proletarische bevolkingslagen en de *manges* te domineren en in hun macht te houden, namelijk die van de *πονηριά*, de *απιστία* en de *μπαμπεισία*:

Η κοινωνία κι η γυναίκα
την ίδια παίζουνε πενιά,
διπλή τη μάσκα κι οι δύο φορούνε
κι όλο τον κόσμο τον κυβερνούνε.

De maatschappij en de vrouw
spelen precies hetzelfde liedje:
beiden hebben een dubbel masker op
en hebben iedereen in hun macht.

De niet-Griekse vrouw

Heel wat *rebetika* zijn hymnen aan vrouwen die niet van Griekse, maar van Oosterse, Noord-Afrikaanse of West-Europese oorsprong zijn. Die vreemde vrouwen hebben in de liederen een bijzondere betekenis in verband met het verlangen van de *rebetes* om aan de dagelijkse realiteit te ontsnappen en die in te ruilen voor een zorgeloos leven in een ver, exotisch land en – vooral – aan de zijde van een plaatselijke schone... De niet-Griekse vrouw vertegenwoordigt het 'anders-zijn'; ze had een andere cultuur, andere gewoonten en andere waarden, die voor de *manges* niet zelden een droombeeld van geluk waren.

Het meest frequente vrouwentype van vreemde oorsprong, aan wie een exotisch karakter wordt toegeschreven, is de *Anatolitissa*, bij wie sommige auteurs nog twee types onderscheiden. Er is enerzijds de Turkse moslimvrouw of *chanoumissa*, die een volledig ondergeschikt leven leidt in de harem:

Ἡθελα νάμουνα πασάς
ο κόσμος να με τρέμει,
νάχα στην εξουσία μου
το πιο όμορφο χαρέμι.
Με γυναίκες τις πιο φίνες,
με τουρκάλες κι αραπίνες.

Ik wou dat ik een pasja was,
dat de hele wereld voor me bibberde,
en dat ik de baas was
van de mooiste harem,
met de elegantste vrouwen,
met Turkse en Arabische.

Τον αργιλέ μου νάπινα
μες στον χρυσό οντά μου,
η πιο μικρή χανόμισα
ν' ανάβει τη φωτιά μου.
Η χανούμ, θέλει - δε θέλει,
θα χορεύει τσιφτετέλι.

Ik zou mijn waterpijp roken,
midden in mijn gouden kamer,
en het vuur laten aansteken
door de jongste haremvrouw.
De haremvrouw - of ze nu wil of niet -
zal een tsifeteli dansen.

En anderzijds is er ook de *Arapina*, die in tegenstelling tot de vrouwen van de harem, over een grote vrijheid beschikte, zich vermaakte met muziek en drank en in haar plezier ook de *rebetes* meesleurde:

Σας μιλάω με καημό, με σπαραγμό,
για τόσες τρέλες, που νοσταλγώ,
αραπίνες λάγνες, ερωτιάρες,
με ούισκι, με γλυκές κιθάρες, γλέντι και πιωτό.

Ik spreek jullie met verdriet en pijn
over zoveel uitpattingen waar ik heimwee naar heb,
wulpse Arabische vrouwen, liefdedronken meisjes,
met whisky, met zoete gitaren, feestgejoel en drank.

B. De vrouw-moeder

Verwijzingen naar het gezin of andere gezinsleden zijn in de rebetika zeldzaam. Maar de figuur van de moeder vormt daarop een uitzondering. De vrij talrijke liederen van/over de moeder tonen haar als een goede, bezorgde, vergevingsgezinde en liefdevolle vrouw, en plaatsen haar zo in schril contrast met de *gomena*.

De hechte relatie tussen moeder en kind in de traditionele maatschappij, die we hierboven hebben geschetst, zien we, zij het enkel tussen moeder en zoon, ook weerspiegeld in veel *rebetikaliederen*, die op dit punt dus ook weer niet zo ver van de traditie verwijderd zijn. De wederzijdse band tussen de *rebetis* en zijn moeder is onverbreekbaar en voor alle twee even onmisbaar. Desondanks zijn beiden heel dikwijls van mekaar gescheiden, doordat de zoon-

mangas in den vreemde vertoeft, zich als matroos op zee bevindt of in de gevangenis zit. In de liederen over de moeder staat dan ook het gemis centraal, zowel dat van de *rebetis* die zijn moeder mist, als dat van de moeder die haar zoon verlangt terug te zien:

Τσακισμένη απ' τα χρόνια
στο κατώφλι καρτερεί
νάρθει ο μοναχογιός της,
απ' τα ξένα, να τη βρει.

Uitgeput door de jaren
staat ze op de drempel te wachten
tot haar enige zoon haar
vanuit den vreemde op komt zoeken.

De moeder komt in de liederen naar voor als een bijzonder toegewijde vrouw. De liefde voor haar zoon kent geen grenzen en ze is bereid zich volledig - tot zelfverloochening en dood toe - voor hem op te offeren. Bovendien is ze de enige vrouw op wie de *mangas* altijd kan blijven rekenen. Terwijl de meeste andere familieleden hem omwille van zijn levenswijze verachten en zelfs verstoten, vindt hij bij haar altijd troost en compensaties voor de mislukkingen in zijn leven. Haar vergevingsgezindheid omgeeft haar met een aureool van heiligheid en superioriteit die de menselijke grenzen overstijgen. Als enige is ze bereid de beledigingen en de oneer die de zoon door zijn vertrek en zijn alternatieve levenswandel zijn familie, en niet in het minst zijn moeder, heeft aangedaan, te vergeten en haar hele leven lang te wachten tot hij terugkomt en ze voor hem de deur kan openen. Want alléén via háár persoon kan de berouwvolle zoon, die het *mangas*leven vaarwel heeft gezegd, de breuk met de familie eventueel herstellen.

Maar zolang haar zoon wegblijft, lijdt de moeder onder zijn afwezigheid. Vooral het gebrek aan betrouwbare inlichtingen over haar kind vult haar leven met verdriet, onzekerheid en bitterheid, en met de angst zélf te sterven voor ze haar geliefde kind terug heeft gezien. De *mangas* wéét ook dat hij zijn moeder veel verdriet doet en bewondert in zijn liederen onder meer haar doorzettingsvermogen en moed:

Μάνα μου, γλυκιά μου μάνα,
πόσο σ' έχω βασανίσει·
πώς αντέχεις τόσα χρόνια
και δεν έχεις πια τσακίσει;

Mijn moeder, mijn zoete moeder,
hoe heb ik je gefolterd.
Hoe hou je het zoveel jaar uit
en ben je nog niet ten onder gegaan?

De kinderlijke en tedere liefde van de zoon-*mangas* voor zijn moeder, die trouwens fel contrasteert met het stoere en gewelddadige gedrag van de *mangia*, maakt hem zijn leven lang volledig van haar afhankelijk. Dat maakt het verdriet bij haar dood des te groter, want het verlies van zijn moeder is ook het verlies van zijn enige vertrouwde en vaste toeverlaat:

Είναι σκληρός ο χωρισμός,
 σα σε χωρίζ' ο Χάρος·
 δεν τόξερα, μανούλα μου,
 και τώρα τόχω βάρος.

De scheiding valt zwaar,
 wanneer Charos je van iemand verwijdert.
 Ik wist het niet, mijn moedertje,
 en nu word ik erdoor verteerd.

Conclusie

Samenvattend kunnen we zeggen dat het begrip 'vrouw in de *rebetika*', een veralgemenende term is voor twee zeer uiteenlopende types. Het nieuwe type van de 'echtgenote' en vooral van de 'femme fatale' wordt op een aangrijpende manier gecompenseerd door het archetype van de liefhebbende en beschermende moeder. Beide types zijn niet alleen ten volle mekaars tegenpool, maar ze nemen bovendien elk hun eigen plaats in tegenover de traditie en de rol die ze daarin vervulden. We mogen de *rebetika* bijgevolg geenszins loskoppelen van hun historische en sociale context. Ze zijn een veelzeggende live opname van een maatschappij in beweging, waarbij de *mangas* vecht tegen de teloorgang van de eigen cultuur en tegen het spook van de industrialisering. Zijn strijd is hopeloos, maar hij staakt hem niet, net zoals hij niet opgeeft in zijn bij voorbaat verloren krachtmeting met de revolutionaire, chaotische, charmerende en zelfs vernietigende geliefde. De relatie *mangas*-maatschappij of dus wij-zij krijgt binnen de *mangia* een parallel in de verhouding man-vrouw. De 'nieuwe' vrouw van de *mangas* is tegelijk product en incarnatie van zijn chaotische wereld. Zo draagt ze bij tot de definitie van de *rebetika*traditie als een resultaat en symbool van de overgang van een traditionele naar een moderne maatschappij naar westers-kapitalistisch (en voor de *manges* dus onrechtvaardig) model.

BLOEMLEZING VAN DE LIEDEREN DIE IN DE TEKST AAN BOD KOMEN**KABΓΑΣ**

Χτες το βράδι στην ταβέρνα
έπεσε μια καρεκλιά,
τσακωθήκανε δυό μάγκες
για μια γκόμινα παλιά.

Για σταθείτε, ρ' εσείς μάγκες,
κάντε κράτει, ρε παιδιά,
δεν αξίζει μια χαμούρα
για δυό μάγκες στο ντουινιά.

ΜΑΥΡΑ ΜΑΤΙΑ, ΜΑΥΡΑ ΦΡΙΔΙΑ

Μαύρα μάτια, μαύρα φρίδια,
κατσαρά μαύρα μαλλιά,
άσπρο πρόσωπο, σαν κρίνος,
και στο μάγουλο ελιά.

Τέτιαν ομορφιά ποτές μου,
άχ, τσαχπίνα μου γλυκιά,
δεν την έχω απαντήσει
μέσα σ' όλον τον ντουινιά.

Μαυρομάτα μου, για σένα
εκατάνησα τρελός,
θα πεθάνω, δεν αντέχω,
έχω γίνει φθισικός.

Πόνους έχω γώ κρυμένους
μες στα φύλλα της καρδιάς,
με τα μαγικά σου μάτια
όταν, φως μου, με κοιτάς.

ΤΟ ΓΕΛΕΚΑΚΙ ΣΟΥ, ΜΙΚΡΗ

Βάλε κορδελίτσα στα μαλλιά σου,
στόλισε, μικρή, την ομορφιά σου,
παιχνιδιάρικα και ναζοό να γίνεις
και μαζί μου πάντα πια να μέινεις.

RUZIE

Gisteravond, in de taverna,
werd met de stoelen gegooid:
twee manges zijn er op de vuist gegaan
voor een liefje van weleer.

Hé daar, manges, hou toch op,
komaan, jongens, hou je gedeisd,
want zo een vuile hoer
betekent niets voor twee manges.

ZWARTE OGEN, ZWARTE WENKBRAUWEN

Zwarte ogen, zwarte wenkbrauwen,
zwarte krullen,
een gezichtje, blank als een lelie,
en een vlekje op de wang.

Zo' n schoonheid,
ach, mijn lieve meisje,
liep ik van mijn leven
op de hele wereld nooit tegen 't lijf.

Jij met je donkere ogen,
je hebt me gek gemaakt,
ik ga dood, ik hou het niet meer uit,
ik ga gewoon kapot.

Onzichtbaar knaagt de pijn
in het diepste van mijn hart,
als je me aankijkt, mijn liefste,
met je betoverende ogen.

JE JASJE, KLEINTJE

Steek een lintje in je haar,
tooi je schoonheid, kleintje.
Ik wil dat je een frivool en koket dametje wordt
en voor altijd bij me blijft.

Πράσινο να βάλεις γελεκάκι
και στο πόδι θαλασί καλτσάκι
και γοβάκι κόκκινο να τρίζει
να το βλέπω και να με ζαλίζει.

Έλα να γυρίσουμε παρέα
Φάληρο, Αθήνα και Περαιά,
την αγάπη μας θε να ζηλεύουν
και τον έρωτά σου να γυρεύουν.

ΜΙΚΡΟΣ ΑΡΡΕΒΩΝΙΑΣΤΗΚΑ

Μικρός αρρεβωνιάστηκε,
κορόιδο που πιάστηκε,
και πήρα μια μπεμπέκα
μαγκιόρα για γυναίκα.

Στο γάμο, μάγκα, νάσουνα,
να δεις καλαμπαλίκι,
σα νάμουνα υπόδικος
και περιμένω δικη.

Και βγήκε η απόφαση
πως είμαι παντρεμένος,
να κουβαλώ καθημερινώς
σα γάιδαρος στρωμένως.

Επήρα τη γυναίκα μου,
παίρνω το μπουγιουρντί μου,
τα σέα μου, τα μέα μου,
και βουρ για το τσαρδί μου.

Την άλλη μέρα ξύπνησα
τότε να δεις μεράκια,
αφού δεν είχαμε ψιλή
αυτή ήθελε χαδάκια.

Να φύγω και να κουνηθώ
δε μ' άφην' απ' το σπίτι
κι ένα χαλκά από σίδηρο
μου πέρασε στη μύτη.

Trek een groen jasje aan,
aan je voetjes blauwe kousjes
en rode schoentjes die kraken
en me doen duizelen, als ik ze zie.

Kom, we trekken er samen op uit
naar Faliro, Athene en Pireas.
Ze zullen onze liefde benijden
en naar je gunsten dingen.

IK WAS AL TE VROEG VERLOOFD

Ik was al te vroeg verloofd,
door mijn verliefdheid beetgenomen,
en nam een liefstallig kind
en knap meisje tot vrouw.

Die trouwpartij, mangas, had je mee moeten maken:
wat een rotzooi!
Ik voelde me net een beklagde
die op zijn vonnis wacht.

En zo werd dan pardoes beslist
dat ik voortaan gehuwd was
en elke dag opnieuw
als een pakezel zou sleuren.

Ik nam mijn vrouw
én mijn strafblad met me mee,
- de bezittingen van ons tweeën -
en hup, weg waren we naar ons nestje!

De volgende morgen werd ik wakker
en toen was het pas een ellende!
We hadden geen rooie duit
en zij wou niets dan geflikflooï.

Geen moment mocht ik van haar
de deur uit.
Ze stak me een ijzeren ring
door de neus.

Παίρνω ένα ξύλο από οξιά
κι επάνω της το σπάω,
της δίνω ξύλο αλύπητο,
φεύγω κι ακόμα πάω.

ΣΤΟΥ ΒΑΒΟΥΛΑ ΤΗ ΓΟΥΒΑ

Μες στου Βάβουλα τη Γούβα
έχω ψήσει μια μικρούλα
κι ανταμώνουμε τα βράδια
στις δροσιές και στα σκοτάδια.

Δεν έχει άλλος στον Περαία
τέτια γκόμενα ωραία,
κάνει μπάμ όπου κι αν βγαίνει
σ' ολονών τα μάτια μπαίνει.

Τη γκομενίτσα τήνε γουστάρω
και γυναίκα θα την πάρω
σπίτι θα της έχω φινό
και στην πένα θα της ντύνω.

Και μου λέει πως μ' αγαπάει
κι όλο παντριά ζητάει,
μου γυρεύει πασουμάκια
και ολόχρυσα γοβάκια.

Θα της πάρω πασουμάκια
και ολόχρυσα γοβάκια,
σα χορεύει να γυαλίζουν
και τους μάγκες να ζαλίζουν.

ΓΙΑΤΙ ΔΕΝ ΛΕΣ ΤΟ ΝΑΙ ΚΑΙ ΣΥ

Το χρήμα δε το λογαριάζω
τα δυό σου μάτια σαν κοιτάζω,
δυό μαύρα μάτια σαν κι αυτά
δεν εκτιμούνται με λεφτά.

Έλα να σμιξουμε, μικρό μου,
και να σε νιώθω στο πλευρό μου,
γώ δεν σ' αλλάζω με καμιά
κι αν θα μου δόσουν το ντουνιά.

Ik nam een stuk beukenhout
en sloeg het op haar kapot,
ik gaf haar een rammeling zonder pardon,
ging er vandoor en ben nog altijd onderweg.

IN GOUVA TOU VAVOULA

In Gouva tou Vavoula
heb ik een meisje versierd
en 's avonds maken we afspraakjes
waar het koel en duister is.

In heel Pireas is er niemand
die zo 'n knap liefje heeft.
Overall waar ze gaat, steelt ze de show,
aan niemand gaat ze onopgemerkt voorbij.

Ik vind mijn liefje leuk
en ik zal haar tot vrouw nemen.
Ik zorg voor een gezellig huisje
en zal haar piekfijn kleden.

Ze zegt dat ze van me houdt
en wil zo vlug mogelijk trouwen.
Ze vast op fijne schoentjes
en met goud bestikte muiltjes.

Ik zal haar fijne schoentjes kopen
en met goud bestikte muiltjes,
die schitteren als ze danst
en de manges doen duizelen.

WAAROM ZEG NIET OOK JIJ JA?

Van geld moet ik niets weten
wanneer ik naar je oogjes kijk:
twee zwarte oogjes zoals deze
zijn met geen geld te koop.

Kom, we kruipen bij mekaar, schatje,
ik wil je dicht tegen me aan voelen.
Ik ruil je voor geen enkele andere vrouw,
ook al schonken ze me de hele wereld.

Βλέπεις εντάξει σου ξηγιέμαι,
πως σε λατρεύω δεν τ' αρνιέμαι,
είσ' η λαχτάρα μου χρυσή,
γιατί δεν λες το ναι κι εσύ;

Δεν θέλω πλούτη και παλάτια,
μου φτάνουν τα γλυκά σου μάτια,
που δεν τα βρήκα σε καμιά
όπου κι αν πήγα στο ντουινιά.

ΚΑΘΕ ΒΡΑΔΥ ΘΑ ΣΕ ΠΕΡΙΜΕΝΩ

Κάθε βράδι θα σε περιμένω
κι όπου θές εγώ θα σε πηγαίνω,
θέλω από σε να μ' αγαπήσεις,
τη φλόγα της καρδιάς μου να μου σβήσεις.

Γιατί θες, μικρό, ν' αναστενάζω,
μάγικο, βρισιές να σ' αραδιάζω;
Μια που λες πως εισ' απ' τον Περαία
να ξηγιέσαι μάγικα κι ωραία,
μια που λες πως εισ' απ' την Αθήνα
να ξηγιέσαι μάγικα και φίνα.

Κάθε βράδι ραντεβού μαζί μου
κι όλο σένα θ' αγαπώ, πουλί μου,
έλα πάψε πια, μη με παιδεύεις,
κι από μένα έχεις ο,τι γυρεύεις.

΄Αφησέ, μικρό μου, τα γινάτια,
πάψε πια, μ' έκανες κομάτια,
γιάνε μου, κυρά μου, την καρδιά μου
να μου σβήσει ο νταλκάς μου κι ο σεβντάς μου.

ΦΟΝΙΑΣ ΔΥΣΤΥΧΙΣΜΕΝΟΣ

Είναι δυό χρόνια και ακόμα δεν ξεχνάω
όπου γυρίζω μα όπου κι αν πάω
κείνο το βράδυ κακούργα καρδιοκλέφτρα,
αχ, δεν ξεχνάω τί μού 'χεις κάνει ψεύτρα
που σε βρήκα μ' άλλον και γλεντούσες

Je ziet, ik kom er duidelijk voor uit,
dat ik je aanbid, ontken ik niet.
Jij bent mijn gouden begeerte,
waarom zeg niet ook jij ja?

Ik wil geen rijkdom en paleizen,
je lieve oogjes zijn me genoeg.
Nog nooit heb ik er zulke gevonden,
waar ter wereld ik ook ging.

ELKE AVOND ZAL IK OP JE WACHTEN

Elke avond zal ik op je wachten
en ik zal je brengen waar je wilt.
Ik wil van jou dat je me liefhebt
en dat je de vlam van mijn hart dooft.

Waarom wil je, kleintje, dat ik kerm
en een resem vloeken naar je hoofd slinger?
Je zegt dat je van Pireas komt,
wel, gedraag je dan ook zoals het hoort.
Je zegt dat je van Athene komt,
wel, gedraag je dan ook netjes.

Elke avond een afspraakje met mij
en ik zal altijd van je houden, mijn duifje.
Kom, hou nu toch op, folter me niet langer,
van mij krijg je wat je maar wilt.

Laat nu die koppigheid, mijn kleintje, achterwege,
hou op, je hebt me al genoeg gekweld.
Genees mijn hart, mijn vrouw,
zodat de pijn en liefdessmart uitdoven.

ONGELUKKIGE MOORDENAAR

Het is nu twee jaar en nog kan ik niet vergeten,
waar ik ook rondhang of heen ga,
deze avond, kwaadaardige verleidster.
Ach, ik vergeet niet wat je me aandeed, bedriegster,
toen ik je vond, met een ander plezier makend,

ἀτιμη πλανεύτρα στο στόμα τον φιλούσες
και φονιάς εγένηκα για σένα
και είμαι δικάσμενος και κρύβομαι στα ξένα.

Και σείς πουλιά μου ψηλά όπου πετάτε
μη λησμονήσετε στη μάνα μου να πάτε
και θα τη βρείτε με μάτια δακρυσμένα
να σας ρωτήσει πουλάκια μου για μένα
να της πείτε πως είμαι κολασμένος
είμαι ένας κακούργος φονιάς δυστυχισμένος
με καράβια ο μαύρος ταξιδύω
και μες στη φουρτούνα το τέλος μου γυρεύω.

ΣΕ ΕΙΔΑΝ ΧΤΕΣ

Κάποιος φίλος σε είδε χτες στην αγορά
κι έπινες ουζάκι με το μάγκα τον ψαρά,
σ' είχε αγκαλιασμένη και γλεντάγατε μαζί
ζούλα σ' ένα φίνο μαγαζί.

Δε σε θέλω, δε σε θέλω,
άδειασέ μου τη γωνιά,
την ανθίστηκα, μπαμπέσα,
τη δική σου απονιά.

Ήσουν όλο σκέρτσο, βρε παμπόνηρη ξανθιά,
ξέχασες τα χάρδια μου και τα γλυκά φιλιά,
πονηρά ξηγήθηκες και θα σ' εκδικηθώ,
δε σε θέλω, πια, δε σ' αγαπώ.

Δε σε θέλω, δε μ' αρέσεις,
άδειασέ μου τη γωνιά,
φτάνει πια να κοροιδεύεις,
τράβα σ' άλλη γειτονιά.

ΓΙΑΤΙ ΔΕΝ ΜΟΥ ΜΙΛΑΕΙ

Γιατί δεν μου μιλάει
η άπονη καρδιά;
για πείσμα θα της κόψω
τα κατσαρά μαλλιά.

schandelijke verleidster, je kuste hem op de mond,
en voor jou werd ik een moordenaar.
Ik ben veroordeeld en verberg me in den vreemde.

En jullie, vogels die hoog in de lucht vliegen,
vergeet niet bij mijn moeder langs te gaan.
Je zult haar aantreffen met tranen in de ogen.
Ze zal jullie, vogeltjes, naar me vragen.
Zeg haar dan hoe ik gekweld word.
Ik ben een misdadiger, een armzalige moordenaar.
Per schip zwerf ik, sukkelaar, rond
en in de storm zoek ik mijn dood.

ZE HEBBEN JE GISTEREN GEZIEN

Een vriend heeft je gisteren op het plein gezien.
Je dronk een ouzo met de mangas, de visser.
Hij hield je in zijn armen en jullie maakten pret,
stiekem in een gezellige kroeg.

Ik wil je niet, ik wil je niet,
loop naar de hel.
Ik ken ze nu wel, bedriegster,
die gevoelloosheid van jou.

Je was een en al vleierij, jij, doortrapte blondine.
Mijn strelingen en zoete kusjes ben je vergeten,
je hebt vals gespeeld en ik zal 't je betaald zetten.
Ik wil je niet, ik hou niet meer van je.

Ik wil je niet, je bevalt me niet,
loop naar de hel.
Je hebt me genoeg voor de gek gehouden,
ga nu maar ergens anders heen.

WAAROM SPREEKT ZE NIET TEGEN ME?

Waarom spreekt ze niet tegen me,
dat gevoelloze hart?
Die koppigheid zal ik bestraffen
en haar gekrulde haren afknippen.

Μ' έχουν πληροφορήσει
πως άλλον αγαπάς,
κακούργα, τί μου κάνεις;
με σφάζεις, με πονάς.

Εγώ που τόσα χρόνια
υπόφερα πικρά,
γιατί να με προδόσεις,
αχάριστη καρδιά;

Πού φεύγεις; πού μ' αφήνεις;
να σβήσω, να χαθώ,
για τη δική σου αγάπη
εγώ θα τρελαθώ.

ΠΑΝΩ Σ' ΕΝΑ ΒΡΑΧΟ

Σ' ένα βράχο φαγωμένο
από κύμα αγριωπό
ένα σουρούπο είχα κάτσει
λίγο να συλλογιστώ.

Κάθε βήμα στη ζωή μου
είναι πόνος και συμφορά,
θέλω ο δόλιος να πετάξω
μα δεν έχω φτερά.

Έτσι μ' έχει καταντήσει
μιάς γυναίκας η οργή,
στρώμα νάχω τα χορτάρια
και προσκέφαλο τη γη.

ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΑ

Η κοινωνία κι η γυναίκα
την ίδια παίζουνε πενιά,
διπλή τη μάσκα κι οι δύο φορούνε
κι όλο τον κόσμο τον κυβερνούνε.

Αχ, γυναίκα, γενήθηκες μπαμπέσα
και κοινωνία σκάρτη,
αλλού κερνάτε χαρές

Ze hebben me ervan op de hoogte gebracht
dat je van een ander houdt,
jij slechte vrouw, wat doe je mij toch aan?
Je foltert me, je pijnigt me.

Zoveel jaar
heb ik bitter geleden.
Waarom me dan verraden,
ondankbaar wicht?

Waar ga je heen, waar laat je me achter?
Laat je me zomaar verkwijnen en ten onder gaan?
Omwille van je liefde
zal ik gek worden.

BOVEN OP EEN ROTSBLOK

Boven op een rotsblok,
door de wilde golven afgeknaagd,
was ik gaan zitten in de avondschemering
om eventjes in gedachten te verzinken.

Elke stap in mijn leven
betekent leed en onheil.
Ik ben ongelukkig en zou willen vliegen,
maar ik heb geen vleugels.

De woede van een vrouw
heeft me in deze ellende gestort:
het gras is mijn bed
en de aarde mijn kussen.

MAATSCHAPPIJ EN VROUW

De maatschappij en de vrouw
spelen precies hetzelfde liedje:
beiden hebben een dubbel masker op
en hebben iedereen in hun macht.

Ach, vrouw, jou is ontrouw aangeboren
en, maatschappij, jou hypocrisie.
Aan de enen schenken jullie vreugde

κι αλλού το μαύρο δάκρι.

Στα μονοπάτια της ζωής μας
κι οι δύο τους παίζουν τον παπά,
στην ευτυχία μας αγκαλιάζουν,
στη δυστυχία φαρμάκι στάζουν.

NAMOYNA PASAS

Ήθελα νάμουνα πασάς
ο κόσμος να με τρέμει,
νάχα στην εξουσία μου
το πιο όμορφο χαρέμι.
Με γυναίκες τις πιο φίνες,
με τουρκάλες κι αραπίνες.

Τον αργιλέ μου νάπινα
μες στον χρυσό οντά μου,
η πιο μικρή χανούμισα
ν' ανάβει τη φωτιά μου.
Η χανούμ, θέλει - δε θέλει,
θα χορεύει τσιφτετέλι.

Ε, ρε, πασάς που θάμουνα
με τα τρελά καπρίτσια·
και για σωματοφυλακή
τριγύρο μου κορίτσια.
Τον καφέ μου μες στον δισκό
αλά - τούρκα να τον βρίσκω.

Η ΣΚΛΑΒΑ ΤΟΥ ΠΑΣΑ

Μέσα στο χαρέμι κλειστές
χίλιες ομορφονιές,
ζούνε μες στα χρυσα
σκλάβες του πασά.

Ω! Μια μελαχρινή
πώς κλαίει και θρηνεί,
στού χαρεμιού την ομορφιά
δεν ξεχνάει το νιό
π' άφησε μοναχό

en aan de anderen bittere tranen.

In de steegjes van ons leven
spelen beiden dubbel spel.
Als alles goed gaat, omhelzen ze ons,
maar als het tegenzit, veroorzaken ze groot verdriet.

WAS IK MAAR EEN PASJA

Ik wou dat ik een pasja was,
dat de hele wereld voor me bibberde,
en dat ik de baas was
van de mooiste harem,
met de elegantste vrouwen,
met Turkse en Arabische.

Ik zou mijn waterpijp roken,
midden in mijn gouden kamer,
en het vuur laten aansteken
door de jongste haremvrouw.
De haremvrouw - of ze nu wil of niet -
zal een tsifteteli dansen.

Hé, zeg, wat een pasja zou ik zijn,
met van die gekke grilltjes,
en als lijfwacht
meisjes rondom mij.
De koffie op het schoteltje
wil ik dan op z'n Turks.

DE SLAVIN VAN DE PASJA

In de harem opgesloten,
leven duizend schoonheden
te midden van het goud
als slavinnen van de pasja.

O! Een donkergetint meisje
hoe weent en treurt ze.
Te midden van de schoonheid van de harem
vergeet ze de jongeman niet
die ze eenzaam heeft achtergelaten,

η σκλάβα του πασά.

Κιθάρες, ντέφια, βιολιά,
ξέπλεκα μαλλιά,
με καημό πώς ποθούν
για να φιληθούν.

Ώ! Μια μελαχρινή
πώς κλαίει και θρηνεί,
στον χαρεμιού την ομορφιά,
δεν ξεχνάει το νιό
π' άφησε μοναχό,
η σκλάβα του πασά.

Ο ΜΟΝΑΧΟΓΙΟΣ

Τσακισμένη απ' τα χρόνια
στο κατώφλι καρτερεί
νάρθει ο μοναχογιός της,
απ' τα ξένα, να τη βρει.

Έφυγε για την Αφστράλια,
πίκρες πoux' η ζωή·
πριν τα μάτια της να κλείσει
θέλει να τον ξαναδεί.

Γράμα γράφει, γράμα παίρνει,
πόσο το καράβι αργεί,
ας ξανάρθει από τα ξένα
πριν τη φάει η μαύρη γη.

MANA MOY

Μάνα μου, γλυκιά μου μάνα,
πόσο σ' έχω βασανίσει·
πώς αντέχεις τόσα χρόνια
και δεν έχεις πια τσακίσει;

Για το άμυαλο παιδί σου,
τον μπεκρή και τον αλήτη,
υποφέρεις και στενάζεις
ολομόναχο στο σπίτι.

de slavin van de pasja.

Gitaren, tamboerijnen, violen,
losgemaakte haren,
hoezeer verlangen ze ernaar
gekust te worden.

O! Een donkergetint meisje
hoe weent en treurt ze.
Te midden van de schoonheid van de harem
vergeet ze de jongeman niet
die ze eenzaam heeft achtergelaten,
de slavin van de pasja.

DE ENIGE ZOON

Uitgeput door de jaren
staat ze op de drempel te wachten
tot haar enige zoon haar
vanuit den vreemde op komt zoeken.

Hij is naar Australië vertrokken.
Ach, wat kan het leven bitter zijn.
Voor ze haar ogen sluit,
wil ze hem terugzien.

Ze schrijft een brief, ze krijgt een brief terug
en verneemt hoeveel vertraging het schip heeft.
Moge hij terugkomen uit den vreemde
vooraleer de zwarte aarde haar verslindt.

MIJN MOEDER

Mijn moeder, mijn zoete moeder,
hoe heb ik je gefolterd.
Hoe hou je het zoveel jaar uit
en ben je nog niet ten onder gegaan?

Om je lichtzinnige zoon,
de dronkaard en straatloper,
lijd en steun je
eenzaam en alleen in huis.

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΗΣ ΜΑΝΑΣ

Μια μάνα πούχα στη ζωή,
μια μάνα πικραμένη,
έφυγε δίχως να με δει
και να με περιμένει.

Μαντάτο πως επέθανε
επήρα απ' την πατρίδα,
κι εγώ, για μια στερνή φορά,
τη μάνα μου δεν είδα.

Είναι σκληρός ο χωρισμός,
σα σε χωρίζ' ο Χάρος·
δεν τόξερα, μανούλα μου,
και τώρα τόχω βάρος.

DE DOOD VAN DE MOEDER

De moeder die ik in mijn leven had,
een verbitterde moeder,
is heengegaan zonder me te zien
en zonder op me te wachten.

Vanuit het vaderland ontving ik
een bericht dat ze dood is
en ik heb mijn moeder niet meer
voor een laatste keer gezien.

De scheiding valt zwaar,
wanneer Charos je van iemand verwijdert.
Ik wist het niet, mijn moedertje,
en nu word ik erdoor verteerd.

Katelijne Van Bouchaute

KORTE BIBLIOGRAFIE

REBETIKA

boeken

- DAMIANAKOS, S., (ΔΑΜΙΑΝΑΚΟΣ, Σ.) (1976), *Κοινωνιολογία του ρεμπέτικου*. Athene, 1976.
- KOTARIDIS, N., (ΚΟΤΑΡΙΔΗΣ, Ν.) (1996), *Ρεμπέτες και ρεμπέτικο τραγούδι*. Epiloog: S. Damianakos. Athene, 1996.
- PAPAIOANNOU, Y., (ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ, Γ.) (1996), *Ντόμπρα και σταράτα*. Bewerking: K. Chatzidouulis. Athene, 1996³.
- ROUKOUNAS, K., (ΡΟΥΚΟΥΝΑΣ, Κ.) (1974), *Ένας ρεμπέτης: Κώστας Ρούκουνας*. Bewerking: T. Schorelis & M. Ikonomidis. Athene, 1974.
- SCHORELIS, T., (ΣΧΟΡΕΛΗΣ, Τ.) (1988), *Ρεμπέτικη Ανθολογία*. Vier delen. Athene, 1978-1988.
- TSITSANIS, V., (ΤΣΙΤΣΑΝΗΣ, Β.) (1980), *Η ζωή μου, το έργο μου*. Bewerking: K. Chatzidouulis. Athene, 1980.
- VAMVAKARIS, M., (ΒΑΜΒΑΚΑΡΗΣ, Μ.) (1978), *Αυτοβιογραφία*. Bewerking: Angeliki Vellou - Kail. Athene, 1978.

artikels

- KEKKOU, M., (ΚΕΚΚΟΥ, Μ.) (1995), *Η τιμή και η ντροπή στο ρεμπέτικο*, in: Διαβάζω 351, april 1995, pp. 132-137.
- PAPAYIANNIS, N., (ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗΣ, Ν.) (1977), *Ψυχοπαθολογία του ρεμπέτικου*, in: Ο Πολίτης 12, september 1977, pp. 46-52.
- PETROPOULOS, I., (ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, Η.) (1990), *Ρεμπετολογία*, in: Ιχνευτής 51, januari 1990, pp. 12-30.

SOCIOLOGIE

- CAMPBELL, J.K., *Honour, Family and Patronage. A Study of Institutions and Moral Values in a Greek Mountain Community*. Oxford, 1967².
- CHRISTEA-DOUMANI, M., (ΧΡΗΣΤΕΑ-ΔΟΥΜΑΝΗ, Μ.) (1989), *Η Ελληνίδα μητέρα άλλοτε και σήμερα*. Athene, 1989.
- KAKLAMANAKIS, R., (ΚΑΚΛΑΜΑΝΑΚΗΣ, Ρ.) (1984), *Η θέση της Ελληνίδας στην οικογένεια, στην κοινωνία, στην πολιτεία*. Athene, 1984.
- KARZIS, T., (ΚΑΡΖΗΣ, Τ.) (1993), *Η γυναίκα στο 20^ο αιώνα*. Athene, 1993.
- KATAKIS, CH. D., (ΚΑΤΑΚΗΣ, Χ., Δ.) (1984), *Οι τρεις ταυτότητες της Ελληνικής οικογένειας*. Bewerking: E. Nikas. Athene, 1984, pp. 115-151.
- MARKANDONIS, I.S., (ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΗΣ, Ι. Σ.) (1991), *Οικογένεια - Μητρότητα - Αναδοχή*. Athene, 1991, pp. 277-308.